

Romano džaniben

časopis romistických studií | 16. ročník | **1/2010**

— Beášťina v Maďarsku

Abstract

The present study focuses on one of the languages spoken by Hungarian Gypsies – that of the Beash. The author primarily discusses challenges of relevant language policy.

Research concerning both linguistic aspects and language use of Beash is presented. A special focus is given to the introduction of legislation background of teaching Beash in Hungary and that of the actual Beash language teaching in primary, secondary and tertiary education, in academic research and language examination.

Unfortunately, language policy needed (and suggested by the Council of Europe) in order to emancipate Gypsy languages spoken in Hungary (Beash and Romani) has not been yet employed, although language change among communities of both Beash and Romani can be traced. The study offers a suggestion for possible developmental tasks for Gypsy languages.

Keywords:

Hungarian Roma, the Beash, language situation, teaching of Romani, revitalisation

1. O Romech

Z hlediska počtu romské populace se Maďarsko nachází na čtvrtém místě ze 38 evropských zemí, hned po Rumunsku, Bulharsku a Španělsku (Nekh, 2005). V souvislosti se zjištěním početního stavu romské populace se v minulých stoletích uskutečnilo na území maďarského státu několik sčítání, získané údaje jsou však značně rozporuplné, a tím pádem jsou i ve statistikách sčítání lidu v tomto ohledu mimořádně nedostatečné. Vzhledem k tomu, že většina

¹ Dr. Anna Orsós je odbornou asistentkou na Katedře romistiky a sociální výchovy na Univerzitě Pécs BTK NTI. Email: orsosa@btk.pte.hu

romské populace žije vytěsněna na okraji společnosti, je kontakt s ní značně ztížen a nelze ani jednoznačně vymezit, kým vlastně jsou. Ačkoli se o kategorizaci charakteristických rysů romství na základě nejrůznějších kritérií pokoušeli mnozí, obecně přijímaná a jednotná definice dosud nevznikla.

Být Romem/Cikánem se kvůli po staletí hluboce zakořeněným předsudkům u určité části společnosti počítá za věc nízké prestiže. Většina Romů vyjadřuje svou příslušnost k většinové společnosti a zpravidla přijímá jazyk hostitelské země, respektive náboženství svého okolí, pouze v některých zemích jsou totiž považováni za samostatnou národnost. Další Romové, kteří nemají domovský stát, řadí sami sebe k etnické menšině. To je jedním z důvodů, proč jsou oficiální, vědecky vyhodnocená data sčítání lidu po celém světě tak rozdílná.

Tabulka č. 1: Národnostní údaje ze sčítání lidu (1949–2001)

Rok	Romská národnost
1949	37 598
1980	6 404
1990	142 683
2001	190 000

Údaje o národnostním složení obyvatel Maďarska. Budapešť, KSH, 1992.

Romové žijící v Maďarsku se řadí ke třem velkým jazykovým skupinám: k převážně maďarsky mluvícím Romungrům (kteří sami sebe nazývají maďarskými Cikány nebo hudebníky, muzikanty), k maďarsky a romsky mluvícím olášským Romům a k maďarsky a „starorumunsky“ (*pozn.: archaicky*) mluvícím Beášům (viz příloha č. 1).

1.1. Pohled do Evropy

Řada sociologických studií dokazuje, že být příslušníkem romské menšiny v kterékoli části světa obnáší specifickou situaci. Širší i užší společenské prostředí ovlivňuje způsob a také míru přijímání identity. Pokud je okolí otevřené, zachází s jinakostí jako s hodnotou, skupiny i jednotlivci se za účelem získání větší prestiže ve výrazně větší míře hlásí k odlišné identitě, zatímco v opačném případě lze pozorovat pravý opak.

O současném životě romských společenství žijících v okolních a jiných zemích světa disponujeme dostatkem informací, ale o jejich historii máme k dispozici jen málo důvěryhodných zdrojů. Hlavním důvodem je skutečnost, že vznik písemnosti je v případě Romů produktem teprve posledního století, což jinak řečeno znamená, že Romové po sobě nezanechali pro další generace žádné vlastní písemné stopy, dokumenty týkající se Romů vznikaly většinou během konfliktů s majoritní společností a z „mírových dob“ se podobné zdroje informací nezachovaly.

Počet Romů v Evropě se odhaduje na 7 – 8,5 milionů, i když ne všechny evropské země disponují relevantními údaji (Kemény, 2002). Podle některých odhadů jsou největší romskou etnickou skupinou v Evropě rumunští Romové, jejichž počet se odhaduje na 2,2 až 2,5 milionů, oficiální počet v letech 1977 – 1992 vzrostl z 227,4 tisíců (1,1% z celkového počtu obyvatel) na 409,7 tisíc (1,8%). V bývalé Jugoslávii žije na 650 až 850 tisíc: v Srbsku 450 tisíc, v Makedonii 240 tisíc, v Černé Hoře 2 580, v Bosně a Hercegovině 40 až 100 tisíc a v Chorvatsku 60 až 150 tisíc Romů (Kemény, 2002).

Odhadovaný počet Romů žijících v Maďarsku je 400 až 600 tisíc, zatímco oficiálně jen 190 tisíc (KSH, 2001).

1.2. Početní stav romské populace

Pravidelné, jednou za 10 let pořizované údaje censu, které jsou současně i soupisem osob na základě jejich mateřského jazyka, vykazují počínaje koncem 19. století s ohledem na romštinu značnou rozdílnost. Tato skutečnost je vysvětlována kočovným způsobem života, jak během emigračního, tak i imigračního procesu v zemi.

První dobře připravený, podrobné údaje přinášející maďarský výzkum vztahující se k této národnostní skupině pochází z 31. ledna 1893, kdy byl proveden soupis Romů, který věnuje samostatnou kapitolu jejich jazykovým a národnostním podmínkám. O Romech, jichž tehdy v Maďarsku žilo asi 280 tisíc, se dočítáme následující:

„... více než polovina z nich, 52,16 %, neumí romsky. V některých případech znalost romského jazyka sama o sobě není rozhodujícím kritériem individuální dispozice, zcela civilizované osoby, například vznešení, umělecké úrovně dosahující hudebníci většinou romsky umí, zatímco mezi romsky nemluvicími, hlavně olašskými nebo rozptýleně ve slovenských vesnicích usazenými Romy, se často nachází primitivní, divoce emotivní jedinci. Ale velký počet romsky nemluvicích je celkově jistým znakem toho, že tento lidský prvek se obecně odklání od své původní rasy a přibližuje se k ostatním prvkům národa...” (cit. dle Mezey, 1986).

Jedním z cílů výzkumu z roku 1893 bylo zmapování kočovných cikánů z důvodu uspíšení jejich sedentarizace. Analýza výzkumu mimo jiné tvrdí, že odklon od romského jazyka přispívá k integraci Romů do většinové společnosti. V souladu s tímto názorem nemohou být žádná opatření vedoucí k zachování romského jazyka v zájmu „moci“ a i jen latentně se projevující zájem je pouze důsledkem procesu usazování, respektive proces zanechání jazyka může být přitom nápomocen.

V období, o němž je řeč, vznikl bezpočet nařízení, jejichž většina usilovala o likvidaci kočovného způsobu života a za úkol si vytyčila urychlení usazování Romů. Od počátku 20. století již drtivá většina Romů v Maďarsku nekočovala a žila usedlým způsobem života. Vzhledem k tomu, že „cikánská otázka“ byla považována za vážný sociální problém, mnozí usilovali o její řešení nejrůznějšími způsoby. Nejedno opatření mělo za následek hromadný útek už usazených romských rodin ze země.

Po celostátním censu romské národnosti z roku 1893 následovalo další komplexní sčítání až po osmdesáti letech. Statistické údaje mapující početní stav romské populace, jazykové skupiny a podíl mateřského jazyka obsahují pouze reprezentativní sociologické studie Istvána Keménye a jeho kolegů z roku 1971 (a opakovaně z roku 1993 a 2003).

Tabulka č. 2: Etnická data o romské menšině v sociologických výzkumech

Rok	Početní stav
1893	280 000
1971	270 000 – 370 000
1993	420 000 – 520 000
2003	520 000 – 650 000

*Výsledky soupisu Romů z 31. ledna 1893 a Situace romské populace.
Z výsledků celostátního výzkumu z let 1971, 1993, 2003 (Kemény – Janky)*

Z tohoto sociologického výzkumu vešla ve všeobecnou známost i klasifikace poměru tří jazykových skupin Romů v Maďarsku (Kemény, 1974; Kemény – Janky 2003).

Klasifikace, vyskytující se v daných studiích, však vzhledem ke způsobu identifikace jednotlivců jako Romů pracuje spíše s pohledem okolí. Mnozí Romové totiž i přes přihlá-

šení se ke svému jazyku a původu prohlašují sami sebe za Maďary. Tato studie tak mezi Romy zařadila spíše osoby, které jsou neromským obyvatelstvem za Romy pokládány:

„Všechny zkušenosti totiž ukazují, že v romském prostředí jsou za Romy počítáni i úspěšně asimilovaní jedinci. V takto stanoveném počtu romské populace se nevyskytují snad jenom ti, jejichž asimilace proběhla nepozorovaně, diskrétně a z toho důvodu by bylo i neetické je do výzkumu zařazovat.“ (Havas, Kemény, 1995).

Klasifikace, založená na sociologických studiích z roku 1971, řadí Romy do tří hlavních jazykových skupin: 1. maďarsky hovořící Romungři (kteří sami sebe nazývají maďarskými Cikány, hudebníky nebo muzikanty), 2. maďarsky a romsky hovořící Olachy a 3. maďarsky a staroromunsky hovořící Beáše (Kemény a kol., 1976).²

Ačkoli má dané rozdělení zásadní význam z hlediska sociologie, z lingvistického hlediska jej lze místy považovat za problematické. Není totiž možné označit za Romunga každého maďarsky mluvícího Roma. Například jazykově asimilovaní Beášové také silně stráží svou identitu, a stejně je tomu i u řady jiných menšin. U výhradně maďarsky mluvících Romů se původ a jazyk diferencovaly, pocit příslušnosti ke komunitě však zůstal i bez používání rodného jazyka důležitým faktorem vyjádření identity.

„Keményovský“ typ klasifikace neuvádí, že maďarští Romungři nejsou jenom jednojazyční, což dokazují i tzv. jazykové ostrůvky, kde romští (maď. cikánští) hudebníci ještě mluví jistou romungro/maďarskou verzí romštiny, kterou romistická dialektologická literatura v anglickém jazyce zařazuje mezi tzv. centrální dialekty.

Na základě reprezentativních šetření týkajících se definice početního stavu Romů v Maďarsku, která v letech 1993 až 2003 provedl István Kemény, lze konstatovat, že mezi Romungry počet těch, kteří přiznali svou příslušnost k romské národnosti, vzrostl, zatímco u Beášů a olašských Romů došlo paralelně s procesem integrace spíše k mírnému poklesu osob hlásících se k romské identitě. Počet Romů se v Maďarsku v současné době odhaduje na 570 až 600 tisíc osob, ale některé zdroje uvádějí i počet 800 tisíc až 1 milion. (Kemény, Janky, 2003).

2 1. romungrók; 2. oláh cigányok; 3. beás cigányok.

1.3. Pojmenování Romů

Tradičním pojmenováním členů této etnické komunity v maďarském jazyce je *cigány*. Podobně je tomu například v rumunském jazyce *cigan*, v českém *cikán*, v německém *Zigeuner*, ve francouzském *tsigane*, v italském *zingaro* a v tureckém *cingene*. Všechna tato pojmenování je možno odvodit od řeckého slova *atsiganos/athiganos*, což znamená „vyhoštěnec, vyvrhel“.

V anglickém jazyce se tradičně používá názvu *gypsy*, ve španělském *gitano*. Původ těchto názvů je v latinském *aegyptanus* (Egyptan). Ve středověku se používal latinský název *populus Pharaonis* (Faraonův lid) a později *cinganus* (Nagy, 2005: 8).

Příslušníci romské národnosti v Maďarsku se obecně hlásí k pojmenování *cigány* (Cikán), ale v rámci tří hlavních skupin existují vyhraněné názory a každá skupina se odlišuje od obou ostatních. Z toho vyplývá, že podstatná část např. oláských Romů si v Maďarsku říká *Roma*, zatímco Romungři a Beášové si říkají *cigányok* (Cikáni), nikoliv *Roma*, navzdory tomu, že ve veřejném životě a v politické řeči si stále více prostoru získává pojmenování *Roma*, tedy termín, který v romském jazyce odkazuje pouze na příslušníky etnické podskupiny, a samotný význam slova „rom“ je ‘muž’, ‘manžel’, v plurálu pak ‘roma’ znamená ‘muži’ nebo ‘lidi’ (ženská varianta ‘romnji’ = ‘romská žena’, ‘manželka’).

Ačkoli se názory týkající se použití pojmů liší, čím dál více se šíří rovnocenné používání obou ve formě Cikán /Rom, což se jeví být přijatelným řešením pro všechny.

1.4. Jazyky Romů

Romština patří k indoevropským jazykům. Počet mluvčích romštiny ve světě se odhaduje na 5 až 10 milionů, přesto je v menšinové pozici a navzdory mezinárodnímu úsilí až doposud existuje jen jako nestandardizovaný jazyk, vyskytující se zejména ve formě řady regionálních dialektů (Réger, Kovalcsik, 1999).

Ještě méně informací máme o Beáších, kteří mluví archaickým dialektem rumunštiny. O jejich počtu, teritoriálním rozčlenění nebo způsobu života nepřinášejí žádné zprávy ani starší publikace a neexistuje ani žádný výzkum, k dispozici máme tedy pouze stručné odkazy ve spisech o Romech. Důvody mohou být různé. Často se tato skutečnost vysvětluje tím, že většinová společnost mluvící dominantním jazykem nedokáže v mnoha případech jednotlivé skupiny Romů rozlišit a ve většině případů považuje příslušníky skupiny mluvící romsky a Beáše mluvící beášsky za jedinou homogenní komunitu. Tato skutečnost nám také může posloužit jako vysvětlení toho, proč jsou stěžejní k nalezení nejen informace vztahující se výhradně

k Beášům a jejich jazyku, ale proč jsou i obecné zdroje o „cikánech“ právě z tohoto důvodu často neověřitelné a nepřesné.

Podle zdrojů zmiňujících se samostatně o Beáších se tato národnostní skupina na území svého dnešního bydliště dostala před několika staletími, přibližně koncem 17. a začátkem 18. století (Saramandu, 1997: 109).

„Kromě maďarských Beášů mluví variantou jazyka podobající se rumunskému dialektu rovněž Beášové žijící v Bulharsku, Chorvatsku, Oltenii (Rumunsko), Vojvodině (Srbsko), Bosně, Slovinsku a Řecku. Jsou to tedy především dialektologická specifika, která nám pomáhají při zjišťování, kde žili kdysi společně Beášové žijící dnes roztroušeně po střední a jižní Evropě.“ (Borbély, 2001: 79)

Marcel Courthiade, univerzitní profesor působící na pařížském Institutu orientálních jazyků a civilizací, tvrdí, že rodilí mluvčí beáštiny žijí kromě výše zmíněných zemí také na Slovensku, v Argentíně a v Kolumbii (Kenrick, 1993).

Dialektní variace beáštiny používané v různých zemích jsou nám, stejně jako historie jejich vzniku, neznámé. Také zcela chybí jakýkoli popis fonologického a gramatického systému tohoto jazyka. V tomto ohledu je písemnictví u Beášů, žijících v naší zemi, mnohem vyspělejší v porovnání se všemi ostatními společenstvími, žijícími v sousedních zemích. Beášové z Maďarska, především vzhledem k blízkosti hranic, udržují kontakty s ostatními Beáši zejména z okolí měst Kutina, Virovitica a Csáktornya v Chorvatsku, Oromhegyes v Srbsku a Temešvár v Rumunsku. Naše jazykové zkušenosti získané v průběhu komunikace s těmito společenstvími ukazují, že tamější Beášové mluví variantou podobnou dialektu, kterou hovoří také Beášové v Maďarsku.

Vývoj písemnosti u Beášů v naší zemi začal v roce 1990 a pokračuje rychlým tempem, zatímco v sousedních zemích zůstává zatím úkolem příštího desetiletí.

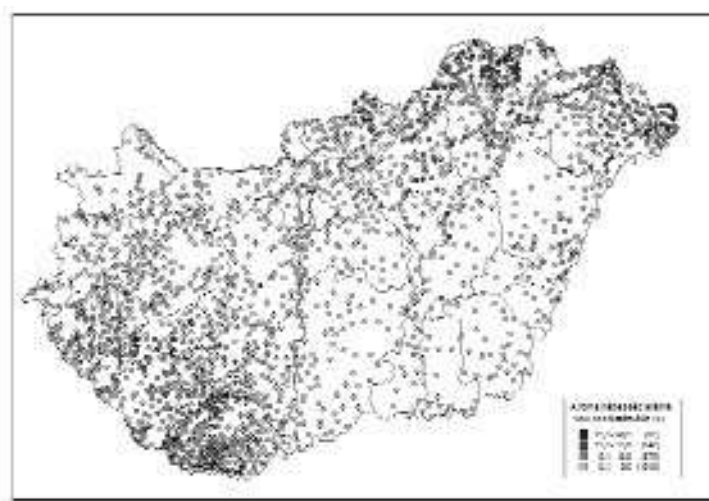
1.5. Teritoriální rozložení romské populace

Teritoriální rozložení romské populace v Maďarsku se výrazně liší od rozmístění celkového obyvatelstva v zemi. „Pro kteroukoli ze tří romských skupin platí, že počet jejich příslušníků obývajících hlavní město tvoří méně než 10 % (oproti majoritě, kde je toto číslo zastoupeno 20 %, a 58–64 % Romů žije na venkově, zatímco z majoritních obyvatel je to pouze 38 %.“ (Hablicsek, 1999).

Regionální rozložení tří skupin (Beášové, Olaši, Romungři) je značně nerovnoměrné. Převážná část Beášů žije v župách jižního Zadunají, jejich podíl v tomto regionu se blíží ke 30 % celkové populace Romů, ve dvou župách regionu Baranya a Somogy pak tvoří z pohledu romského obyvatelstva většinou převahu. V jiných regionech se mluvčí beáštiny vyskytují jen v bezvýznamném počtu.

Teritoriální rozložení maďarsky a romsky mluvících Romů je rovnoměrné. Maďarsky mluvící Romové tvoří v rámci většiny regionů tři čtvrtiny romské populace, pouze v jižním Zadunají klesá tento poměr pod hranici 50 procent. Podíl mluvčích některého z dialektů romštiny tvoří 20 až 25 % ve všech regionech.

Mapa ilustrující podíl početního stavu Romů v Maďarsku.

popis týkající se jejich jazyka v nich však nenajdeme (Iorga, 1930: 22). Jde o nesmírně složitý historický proces, v němž existuje ještě mnoho neznámých. Nemáme tudíž k dispozici žádné věrohodné dokumenty ani o tom, kdy, jak a za jakých okolností došlo u Beášů k jazykové směně.

Podle více zdrojů se Beášové přistěhovali na území svého současného bydliště přibližně na přelomu 17. a 18. století (Saramandu, 1997: 97). Podle sociologických studií z konce 20. století se velká část Beášů přistěhovala do Maďarska mezi roky 1893 a 1918, ale jejich migrace dále pokračovala i v meziválečném období, a dokonce i v letech bezprostředně následujících po druhé světové válce (Sisák, 2001: 284).

2.2. *Kultura Beášů*

V souvislosti s kulturou maďarských Romů vzniklo několik vzájemně si odporujících nebo vzájemně se doplňujících konceptualizací. Jedna z nich tvrdí, že „kultura maďarských Romů je lidovou kulturou, která se omezuje hlavně na ústní podání a pouze okrajově na podání písemné. Tento typ kultury se považuje zčásti za deficitní, zčásti za kulturu chudoby ve stavu před kulturní standardizací“ (Szuhay, 1999: 13).

Odlišný názor staví Romy mezi takové etnické entity, jejichž kulturní charakteristiky jsou v ostrém protikladu s okolním světem. Podle jiných je pak specifickým znakem této kultury právě schopnost přizpůsobování se aktuálním poměrům (Fraser, 1996, Liégeois, 2002).

Ačkoli v každé z těchto konceptualizací nacházím určitou pravdivost, nelze podle mého názoru mluvit v souvislosti s kulturou Romů o „čistě romské“ kultuře ani o etnický bezpříznakové „kultuře chudoby“, neboť během soužití s většinovou společností nevyhnutelně dochází ke směšování a asimilaci různých kultur. Během určité doby menšiny ztrácejí vlivem mísení kultur, respektive v důsledku přednostního postavení dominantní kultury a jazyka, postupně znaky, které je oddělují od většinové společnosti. Extrémním příkladem takové asimilace jsou smíšená manželství, v nichž děti obvykle přebírají specifika dominantní kultury.

Současné je důležité poznamenat, že Beášové, stejně jako všechny skupiny v menšinovém postavení, sice z kultury, zvyklostí a životního stylu majoritní společnosti pochytili a převzali mnohé, stále si ale zachovávají určité specifické rysy, které je od členů většinové společnosti odlišují.

Podle tradičního povolání se Beášům říká také korytáři. Za hranicemi naší země žijí korytáři na území Rumunska, Bulharska, Chorvatska a Srbska, přičemž toto řemeslo kromě nich nikdo jiný nevykonával.³

3 Dřevěné nádoby z rolnických hospodářství dnes téměř kompletně vytěsnilo plastové zboží.

Jak již bylo řečeno, i jejich jazyk se liší od jazyka ostatních Romů: Beášové v naší zemi mluví stejně jako v okolních zemích archaickým dialektem rumunštiny. Jen zřídka přicházejí do kontaktu s jinými romskými skupinami, neuzavírají manželství s jejich členy, a ačkoli dnes již existuje i opačný případ, nebydlí ve společné osadě. V celé jejich kultuře se jen zřídka vyskytují znaky, které by byly přítomny i u některé z dalších romských skupin.

Někteří výzkumníci vedou spory o jejich romském původu a považují je za příbuzné s Rumuny (Filipescu, 1906, Blok 1936, Chelcea, 1944).

2.3. Jazyková situace Beášů

Na základě dosavadních výzkumů je jazyk Beášů klasifikován jako jeden z „přechodových dialektů“. Uchovává si vlastnosti dialektů rumunštiny, kterými se mluví v jihovýchodní části regionu Körös, u severovýchodních hranic Banátu a v okolí jihovýchodních hranic Transylvánie (pozn.: historicky Sedmihradska) (Saramandu, 1997: 7).

„Důležitou otázkou je, proč mluví Beášové právě rumunsky. Odpověď je třeba hledat pravděpodobně v tom, že společenství Beášů žijící v určité části Transylvánie, Banátu a regionu Körös, prodělala jazykovou směnu. Jinak řečeno, opustila používání vlastního jazyka a začala používat jazyk okolního rumunského společenství. Stejným procesem prochází dnes i značná část dalších menšin žijících v Maďarsku.“ (Borbély, 2001: 80)

Jazyková varieta podobná rumunskému dialektu, kterou mluví Beášové v Maďarsku a kterou domácí Beášové považují za samostatný jazyk, má tři subdialekty: *árgyelán*, *muncsán* a *ticsán*.⁴ Nejvíce rozšířeným je dialekt *árgyelán*, který pochází z rumunského Banátu z období před jazykovou reformou a téměř v izolaci od rumunského jazyka dodnes zachovává svůj archaický charakter. Árgyeláni (*Ardéláni*) používají tuto varietu v župách Somogy (*Šomod*), Tolna, Zala a Baranya (*Baraňa*), ale několik rodin žije i v župě Veszprém (*Vesprém*) a Vas (*Vas*).

V jižním Zadunají v lokalitě Alsószentmárton (*Alšósentmárton*) a okolí se používá dialekt *muncsán*, ve kterém se vzhledem k blízkosti hranic nachází hodně výpůjček slovanského (srbského) původu. Tento dialekt, podobně jako dialekt třetí jazykové skupiny, *ticsán*, užívaný

4 Maďarský zápis, vyslovuje se: árdélán, muncán, tyčán (pozn. red.)

ve východní části Maďarska v župách Szabolcs-Szatmár-Bereg (*Sabolč-Satmár-Bereg*) čerpá mnohem více z moderního rumunského jazyka.

Mluvíci dialektů *ticsán* a *argyelán* používají k označení členů vlastní etnické skupiny a jazyka výraz „Beáša“, zatímco maďarští Beášové mluvící třetím dialektem *munčán* používají pro označení vlastní skupiny výraz „Cikán“ (Kovalcsik, 1993: 231, Szalai, 1997: 104).

Jejich jazyk byl pravděpodobně od samého začátku v „diglosálním“, tj. dvoujazyčném postavení (z řec. *diglossa*), protože během soužití s většinovou společností byla v minulosti, stejně jako dnes, maďarština zprostředkovatelským jazykem.

„Úzká diglosie“ podle výkladu Fergusona zahrnuje dvě nebo více variet jednoho jazyka. V případě beáštiny by to znamenalo vztah mezi „obecními“ varietami a tzv. vyšší, gramaticky složitou, při školním vzdělávání osvojenou spisovnou rumunštinou. Vzhledem k tomu, že dnes mezi těmito dvěma verzemi není žádné spojení ani funkční praxe, nelze však hovořit o klasické diglosii.

Podle novějších výkladů lze za diglosii označit také bilingvismus. Bilingvismus znamená, že členové komunity jsou jakýmsi držiteli dvou jazykových kódů, zatímco v případě diglosie je role dvou jazyků v jazykové praxi radikálně odlišná: její základní charakteristikou tedy je, že v životě komunity dva jazyky společně naplňují stejnou roli, jaká je v případě jednojazyčnosti připisována jejich intimním, resp. formálnějším verzím (Réger, 2002).

2.3.1. Popis beáštiny

Až do začátku osmdesátých let nebyla beášтина předmětem vědeckého výzkumu. Etymologie slova *Beáš* vychází ze dvou různých hypotéz. V souladu s tou dřívější (Papp, 1982) souvisí výraz s „hornictvím“, „těžbou“ (pozn.: *maď. bányász = horník, bányászni = těžit*), pochází ze slova *‘băias’* v rumunském nářečí a poukazuje na souvislost s někdejší činností Beášů, kterou bylo rýžování zlata a těžba rudy. Toto tvrzení dokládá i význam slova *‘băias’* v rumunském slovníku, který uvádí následující tvary: *băiaș (băiēs) băiași, băieși*, s.m. (reg.) 1. horník 2. *țigan lingurar, zlătar*.)⁵

5 Rumunský význam slova *beas* podle DEX (Dictionarul Explicativ al Limbii Romane) 1996. Editia a II-a, Academia Romani, Institutul de Lingvistic „Jorgu Iordan“, Bucuresti: Univers Enciclopedic, viz stránky <http://dexonline.ro/search.php?cuv=baias>

Na základě druhé hypotézy (Tálos, 2002: 321) má termín *Beáš* spojitost s významem slova „*korytár*“, tato etnická skupina se totiž po příchodu na území Maďarska zabývala korytářstvím, výrobou lžic, vařeček a dalších dřevěných výrobků pro domácnost.

Ačkoli obě hypotézy obsahují prokazatelná fakta, je nutné vědět, že většina Beášů dnes slovem „*băiás*“ rozumí už jenom určitou skupinu maďarských Romů nebo muže – příslušníka skupiny, respektive ve tvaru množného čísla etnickou skupinu samotnou (srov. *băjás*, *băjás subst. (m)* 1. Beáš, člověk, muž; *om dă* ~ Beáš; *lyimbă dă* ~ jazyk beášů 2. název etnické skupiny beáš ~ságyé ájšj zde žijí Beášové. Orsós, 1997b: 17).

Není pochyb o tom, že základem jazyka komunity, která sebe sama definuje jako Beáša, je rumunský jazyk z Banátu, ačkoliv se současnou rumunštinou ani obyvateli žijícími v rumunskojazyčných oblastech neudrží už několik desetiletí žádné kontakty a jazykový vývoj obou komunit probíhá izolovaně.

Do začátku osmdesátých let minulého století existovala beášтина jen v ústním podání, skutečný počátek písemné formy se datuje od devadesátých let a váže se k organizačním pracím jedinečné instituce – Nadačního gymnázia Gandhi v Pětikostelí (Pécs).

O popis jazyka maďarských Beášů se jako první pokusil na začátku osmdesátých let (1980) Gyula Papp na základě sběru jazykových dat v Pětikostelí a jeho okolí. Pappova práce je velmi důležitým mezníkem ve vytvoření písemné formy beáštiny, přesto neznamenala zásadní průlom v historii tohoto jazyka. Členové jazykového společenství nepřijali Pappovy pokusy za své, čímž se vysvětluje, že se popis neujal a stal se známým jen ve velmi úzkém kruhu. Gyula Papp svůj popis založil na základě idiolektu jediného informátora (beášského dělníka z vinohradu). Slova, která informátor neznal a nebyla používána ani v rámci společenství, považoval jednoduše za jazykový nedostatek a ignoroval diglosální postavení beáštiny, chybějící slova nahradil výrazy z rumunštiny. Vzhledem k tomu, že výpůjčky nijak nevyznačil, není možné posoudit, nakolik jsou slova uvedená mezi nasbíraným materiálem skutečně obsažena v jazykové výbavě maďarských Beášů. Jako další problém se ukázalo, že systém transliterace, který použil, byl pro cílovou skupinu nedisponující lingvistickými znalostmi, cizí, a jako zdroj se ukázal jako nespolehlivý. Přes všechny tyto nedostatky má práce Gyuly Pappa nesporný význam a průkopnický charakter ve smyslu rozpoznání potřeby a zahájení zápisu tohoto jazyka. Nejen vzhledem k jazyku, ale také z hlediska politiky vzdělávání je velmi významný počátek devadesátých let, kdy hrstka intelektuálů začala organizovat založení romského gymnázia. Během přípravných prací se ukázalo, že chybí byt jen minimální podmínky nezbytné pro výuku beáštiny – navzdory snahám Gyuly Pappa totiž chyběla jak písemná forma, tak i potřební znalci a studijní materiál. K jeho vzniku bylo zcela nezbytné vytvoření písemné formy beáštiny. Kromě organizační práce vedoucí ke vzniku gymnázia začal ve stejnou dobu

také etnografický výzkum, během něhož byl v osadách obývaných Beáši v oblasti Ormánság při sběru lidových písní a pohádek zahájen také sběr tzv. korpusů, jakýchsi jazykových kolekcí beáštiny. Zejména v průběhu etnografického výzkumu Katalin Kovalcsik a Anny Orsós se dostala do popředí otázka zápisu jazyka a potřeba vytvořit jednotný standardizovaný zápis se stala nevyhnutelnou. Prvními beášskými sbírkami byly lidové písně a pohádky zapsané podle pravidel maďarského pravopisu, které obsahují podrobné pokyny k výslovnosti zprostředkovaných textů.

Skutečný počátek písemné beáštiny ale spadá až do doby prvních publikací z roku 1994. Za nimi zakrátko následovala učebnice tohoto jazyka, která byla zároveň prvním pokusem o jeho systematizaci, neboť měl do té doby výhradně ústní formu.

Učebnice je dnes doplněna o beášsko-maďarský a maďarsko-beášský slovník a o další nasbírané písně a pohádky.

Význam těchto prací je nesporný, i když po stránce lingvistické nebyly zcela fundovaně připravené. Poslední desetiletí však prokázalo hodnotu daného způsobu transkripce, neboť původní svazky následovaly početné více či méně podobné práce lingvistické povahy. Zdá se, že zavedená konvence je přijatelná nejen pro velkou část beášských intelektuálů, ale i pro většinu gramotných mluvčích tohoto jazyka.

Od podzimu roku 2002 si skupina výzkumníků romského jazyka vytkla za cíl pokračovat ve výzkumu beáštiny a romštiny v rámci Ústavu lingvistiky Maďarské akademie věd, se zaměřením na deskriptivní lingvistiku, antropologickou lingvistiku, sociolingvistiku a kontaktologii, přičemž takovýto současný popis z mnoha aspektů byl zároveň významným vědeckým přínosem k dosavadním výsledkům výše zmíněných dílčích disciplín. Na jaře roku 2009 vznikla v Ústavu lingvistiky Maďarské akademie věd za spolupráce Anny Orsós Pálmainé a László Kálmána deskriptivní gramatika beáštiny (Orsós, Kálmán, 2009).

3. Situace ve vzdělávací politice

Popis a standardizace beáštiny stále probíhá.

Pro menšinové jazyky v Maďarské republice je vedle Ústavy rozhodujícím faktorem také novelizovaný zákon č. LXXVII (77) z roku 1993 o právech národnostních a etnických menšin (dále jen zákon o menšinách), který mimo jiné vymezuje i jazyková práva menšin. V úvodu zákona se praví: *„Jazyk, věcná a duchovní kultura, historické tradice a jiné specifické rysy spojené s menšinovým životem, jsou součástí individuální a kolektivní identity národnostních a etnických menšin maďarských občanů žijících na území Maďarské republiky. Jsou to hodnoty, jejichž*

zachování, pěstování a rozvoj není jen základním právem národnostních a etnických menšin, ale i zájmem maďarského národa a v neposlední řadě zájmem společenství států a národů.“ Podle výše uvedené definice jsou subjektem jazykových práv stanovených tímto zákonem příslušníci a skupiny národnostních menšin žijících na maďarském území.

Romové mají v principu stejná práva jako ostatní menšiny a mohou formulovat stejné požadavky na zachování mateřského jazyka, respektive na jeho uplatnění ve výchově a vzdělávání. Nicméně v případě jazyků Romů chybí základní personální a materiální podmínky potřebné pro výuku v mateřském jazyce. Romské jazyky a beáštiny v Maďarsku tedy mohou být v nejlepším případě předmětem, ale nikoliv nástrojem vzdělávání. Omezení výuky v mateřském jazyce se projevuje stejnoměrně na úrovni základního, středního i vyššího vzdělávání. Tento fakt má na svědomí zdání jisté podřadnosti, kdy i rodilí mluvčí mají často pocit, že užitná hodnota jejich jazyka tímto klesá.

Mezi domácími Romy je jen zanedbatelný počet romsky či beášsky mluvících učitelů, není zajištěna výchova učitelů jazyka, chybí učebnice, slovníky a další učební materiály. Podle dnešních evropských požadavků je výchova učitelů i příprava odpovídajících učebních látek veřejným úkolem (Haagská doporučení, 1996: 7).

3.1. Legislativní rámec výuky jazyků Romů

Podkladem pro zaručení práva národnostních a etnických menšin na vzdělání v mateřském jazyce je v §68, odstavec (2) Ústavy. Po přijetí menšinového zákona se romským menšinám poprvé otevřela možnost vymanit se v souvislosti s problémy ve vzdělávání ze společenského přístupu výlučně sociálního znevýhodnění, a požadovat, podobně jako ostatní národnosti, organizovanou menšinovou výuku.

Vzdělávání romských žáků na základní úrovni nemá samostatný systém menšinové instituce. Na střední úrovni existuje jen několik vzdělávacích institucí (například Nadační gymnázium a kolegium Gandhi v Pětikostelí), které mají ve svém programu výuku menšinových jazyků, a kde probíhá i výuka romských jazyků. Nicméně existuje mnoho romských tříd a skupin, které v rámci vzdělávacích institucí fungují odděleně.

V otázce výuky menšinových jazyků je jedním z nejdůležitějších dokumentů vyhláška ministerstva školství 32/1997 (XI. 5.), která obsahuje direktivy pro vydání směrnice předškolního a školního vzdělávání národnostních a etnických menšin.

Požadavky na výuku mateřského (menšinového) jazyka, literatury a etnografie jsou do konce dvanáctého ročníku stanoveny po jednotlivých ročnících. Rámec učebních osnov se při tomto systému dělení může lišit od ustanovení a pozdějších úprav vyhlášky ministerstva školství 32/1997 (XI. 5), týkající se předškolního a školního vzdělávání národnostních a etnických menšin, která splnění požadavků stanovuje na konec čtvrtého, šestého, osmého a dvanáctého ročníku. V případě romských jazyků však nebyl institucím, které měly zájem o zařazení jejich výuky do svého programu, k dispozici ani systém požadavků, ani rámec vzdělávacích osnov.

Už dříve mělo několik odborníků a ochránců práv (ombudsman)⁶ námitky proti označení „cikánská nápravná výchova“, která Romy definuje jako zaostalé, nápravu vyžadující společnosti. Ve svém nařízení 13/1999 (III. 8.), dalo ministerstvo školství této formě výuky nový název „vzdělávání romské menšiny“, přičemž obsah nařízení byl ponechán beze změny.

Vzdělávací program romské menšiny musel narozdíl od obecně pojatého menšinového vzdělávání obsahovat dva prvky: za prvé rozvoj menšinového sebeuvědomění a kulturní výchovy a za druhé péči zaměřenou na snižování potenciálních nevýhod socializace, komunikace, na rozvoj studijních programů a péči o talenty. Romský menšinový program však navzdory změnám v názvu obsahuje v porovnání s programem národnostního vzdělávání stále jisté prvky nápravné výchovy. Úprava navozuje dojem, že romské děti jsou obecně odkázány na další rozvoj, jinak řečeno jsou v porovnání s ostatními dětmi zaostalejší. I po vypuštění termínu „nápravné“ tak romské menšinové vzdělávání spojuje cikánskou/romskou identitu se zaostalostí. Je nesporné, že individuální náprava může být užitečná a potřebná, „předepisovat“ ji však etnické skupině jako celku je urážlivé, a to přesto, že se tak děje v rámci volitelné formy vzdělávání. Zvláště když si uvědomíme, že romské rodiny požadující romské národnostní vzdělání dostaly automaticky i služby směřující „k jejich nápravě“, bez nichž by neměly přístup ani k povoláním zaměřeným na zachování své identity. Ostatních menšin v Maďarsku se podobné problémy netýkají.

Romské menšinové vzdělávání zajišťuje, krom kulturního a jazykového vzdělání (je-li na něj uplatňován nárok), na základě speciálního programu také rovnost příležitostí a péči o talentované romské děti a studenty. Studium romského jazyka tedy není povinnou součástí tohoto programu, ale na základě požadavku rodičů – písemného podnětu, žádosti či souhlasu nejméně osmi rodičů – je možno zajistit výuku jedné z jazykových variant, i když k tomu za-

6 Jenő Kaltenbach: Referát o činnosti Parlamentního komisaře pro práva národnostních a etnických menšin, období 1. leden 1999 – 31. prosinec 1999. Budapešť, 2000.

tím nejsou k dispozici ani odborné ani personální podmínky (jazykové normy, vzdělávací osnovy, výchova učitelů jazyka).

Mísení národnostních a nápravných aspektů v romském menšinovém vzdělávání může jednak posílit – a také de facto posílilo – segregovanou výuku romské menšiny, jednak může legitimizovat existenci výukových forem ne-národnostního, odloučeného, méně kvalitního charakteru a posílit předsudečný postoj k romským dětem. Na druhé straně je překážkou na cestě k vytvoření systémové instituce pro romské národnostní vzdělávání na základě skutečných potřeb.

Balíček opatření střednědobého charakteru Vládní vyhlášky 1047/1999 (V. 5.), kterou mění vyhláška 1073/2001 (VII. 13.), zaměřený na zlepšení životních podmínek a sociální situace Romů, se konkrétně zabývá vzděláváním romské menšiny a tvrdí, že ve smyslu menšinového zákona, resp. zákona o veřejném školství a dalších novelizovaných právních předpisů, je prioritním úkolem „*rozvoj náplně romského menšinového vzdělávání, vypracování rámce vzdělávacích osnov, vytvoření podmínek pro hodnocení a zajištění kvality, zajištění učebních materiálů, metodických pomůcek potřebných k výuce romských jazyků v závislosti na koordinaci s Celostátní romskou samosprávou.*“

Vypracování těchto systémových požadavků bylo zahájeno v roce 1999, ale až v roce 2009 se přistoupilo k jejich uzákonění.

3.1.1. Změny v zákoně o veřejném školství z roku 2003

Zákon LXXIX (79) o veřejném školství z roku 1993, k jehož úpravě došlo v r. 2003, se v zájmu zlepšení všeobecného vzdělávání romských dětí v posledních několika letech výrazně změnil.

Transformací z nápravného na romské menšinové vzdělávání se vytvořil profesionální rámec, co se však samotné náplně týká, v souladu s úpravou zákona se týdenní počet hodin romského jazyka snížil na dvě, což umožňuje v průběhu školního roku tuto výuku nejrozličnějšími způsoby slučovat, uskutečnit ji s hostujícím učitelem nebo ji zahrnout do rámce jazykových táborů či jiných podobných akcí.

Toto opatření, byť z pohledu vzdělávací politiky velmi důležité, nemůže být z hlediska jazykové politiky považováno za efektivní, neboť nevede k vytváření podmínek pro výuku jazyka. V případě jazyků Romů má změna vyhlášky jakýsi toleranční charakter, který ve srovnání s ostatními menšinovými jazyky nijak nezvyšuje prestiž romštin a beáštiny.

Podobně se také v oboru pedagogiky podle zákona o veřejném školství uplatňují rozdílné podmínky pro zaměstnávání učitelů domácích menšinových jazyků a učitelů cizích jazyků. V zákoně doslova stojí:

„Pro výuku jazyka lze na všech typech škol zaměstnat učitele s jazykovou kvalifikací nebo řádně ukončeným vysokoškolským filologickým oborem. V případě jazyků národnostních a etnických menšin bylo do 1. září 2006 možné zaměstnat pro jejich výuku učitele se základním pedagogickým vzděláním a alespoň středoškolským vysvědčením typu „C“ o vykonání státní jazykové zkoušky nebo rovnocenným osvědčením. Konkrétně jde o výuku bulharského, romského a beášského, řeckého, polského, arménského, rusínského a ukrajinského jazyka. Bez časového omezení na dobu neurčitou a bez nutnosti dosažení vyššího vzdělání je pak možné zaměstnávat ty, kteří disponují vysokoškolským vysvědčením typu „C“ o vykonání státní jazykové zkoušky, z daného jazyka nebo tomu rovnocenným osvědčením.“

Tyto podmínky zaměstnávání sice poskytují možnost zavedení menšinových jazyků do školní výuky, z profesního hlediska jde však o apriori špatně nastavený princip, podle něhož mohou čistě jazykově způsobilé osoby zastávat profesionální funkci bez patřičné kvalifikace.

Vytvoření podmínek pro vzdělávání učitelů se stává stále naléhavějším úkolem. Komplexní a kvalitní způsob výuky romského, respektive mateřského jazyka nebrzdí pouze tento jediný nedostatek. Až na několik výjimek nejsou dosud k dispozici materiální podmínky, chybí učebnice a učební pomůcky nezbytné pro plnění těchto programů. Nedostatečné personální a materiální podmínky, současný stav jazyka/jazyků a dialektů, brzdění profesionální činnosti a časové průtahy ztěžují podmínky jejich aplikace v rámci školní výuky.

Realizace výuky romského, obecně mateřského jazyka je sice dlouhodobý proces, dlouhá léta však v této věci nedošlo k žádnému významnému pokroku. I podle mých empirických zjištění proces ztráty jazyka, jazykové asimilace dále pokračuje a dříve nebo později se stane nezvratným. Potřeba jednat je tedy neodkladná.

3.2. *Průzkum, popis a zhodnocení současné výuky beáštiny*

Historicky první výuka beáštiny se váže k Nadačnímu gymnáziu Gandhi v Pětikostelí a roku 1994. Do té doby neprobíhala žádná výuka tohoto jazyka ani na obecné, ani na středoškolské úrovni, a pro mnohé byl dokonce problém odlišit beáštinu od skutečné romštiny. Mnozí učitelé stále považují tyto dva jazyky za příbuzné dialekty, beáštiny přitom patří mezi románské jazyky, zatímco romština do indické skupiny indoevropských jazyků.

Vzdělávací instituce si v souladu s nařízením 58/2002 ministerstva školství a s ohledem na výše uvedené zvláštní právní předpisy mohou nárokovat zvláštní normativy pro potřeby romské etnografie, jakož i pro potřeby výuky kteréhokoli romského jazyka.

Ve výuce beáštiny pokračovalo i ve školním roce 2005/2006 dalších šest bývalých základních institucí Integrované sítě státního vzdělávání a krom toho také další čtyři instituce nezahrnuté do této sítě.

Mezi nejzávažnější nedostatky výuky patří zřejmě skutečnost, že ministerstvo zodpovědné za všeobecné veřejné vzdělávání dosud nedisponuje údaji o tom, kde výuka romského, respektive beášského jazyka probíhá, jaký počet studentů se jí účastní a jaká je jazyková a pedagogická způsobilost učitelů, kteří tyto jazyky vyučují. Úřad pro národnostní a etnické menšiny považoval za důležité prozkoumat, zda může být ochrana rozšířena na jazyky, kterými Romové hovoří na našem území, a to včetně beáštiny, respektive jaká další opatření profesního charakteru jsou nezbytná pro možnost rozšíření maďarských závazků stanovených Chartou evropských regionálních nebo menšinových jazyků a vyjádřených ve vládním programu na podporu sociální integrace Romů a s ní souvisejících opatření ve Vládním rozhodnutí 1021/2004 (III. 18.), bod 62, příloha č. 1.

Úkol prozkoumat situaci beáštiny v rámci našeho středoškolského a vysokoškolského vzdělávání a vypracovat posudek a analýzu možností rozvoje jazykového vzdělávání byl přidělen mně osobně. Tímto způsobem mi tedy bylo umožněno vyhledat všechny instituce, ve kterých u nás výuka beáštiny probíhá, a formou dotazníků uskutečnit šetření ohledně podmínek výuky.

Podle seznamu škol a základních institucí, který jsem měla k dispozici, jsem dospěla ke zjištění, že výuka beáštiny probíhá v Maďarsku pouze na dvou středních školách s maturitou a na osmi základních školách. V těchto institucích má beáštiny statut předmětu volitelného pro všechny zájemce bez ohledu na původ. K výuce je zapotřebí písemný souhlas rodiče. Lekce jazyka mohou být buď časově rozloženy v rozvrhu, nebo uskutečněny seskupením rozsahu odpovídajícím dvěma hodinám týdně na začátku nebo na konci školního roku. V akademickém roce 2005/2006 probíhala v Maďarsku výuka beáštiny v deseti vzdělávacích institucích.

3.3. *Beášťina ve vysokoškolském vzdělávání*

Na podzim r. 1994 zřídila kapošvárská Vysoká škola pedagogická Mihálye Vitéze Csokonaiho dvouleté postgraduální studium romistiky, v rámci kterého probíhala výuka obou jazyků, kterými Romové v Maďarsku mluví. Od roku 1996 zde byla romistika vedena jako neaktivní obor, a po tragické smrti vedoucího katedry byla definitivně zrušena. V rámci romistické specializace na katedře lingvistiky Filozofické fakulty Univerzity v Pětikostelí byla v r. 1996 zahájena výuka beášského jazyka, která trvá dodnes.

Univerzitní studium těchto dvou oficiálně uznaných jazyků Romů je v současné době jak Romům, tak i ostatním posluchačům k dispozici pouze na katedře romistiky* Univerzity v Pětikostelí, která však prozatím neumožňuje získání profesorského titulu. Po provedení akreditace se nyní kromě získání magisterského diplomu z oboru romistika otevírá také možnost dosáhnout v rámci katedry i pedagogického vzdělání. Cílem bylo umožnit, aby posluchači, kteří z romštiny nebo beáštiny již absolvovali zkoušku typu „C“ na středoškolské úrovni, ale doposud nebyli posluchači pedagogických kurzů a nejsou pedagogy, mohli ke svému diplomu získat i pedagogickou kvalifikaci. Tato kvalifikace zahrnuje romskou etnografii a odborné metodické znalosti potřebné k výuce romských jazyků. Kompetence sama se sice nevyrovná ukončenému pedagogickému vzdělání v oboru etnografie či jazyka, protože neposkytuje takové fonologické, morfologické a syntaktické znalosti o jazyku, jaké mají možnost získat posluchači filologických oborů, dokud ale nevznikne systém výškolení jazykových lektorů, představuje tato možnost jediný druh vysokoškolského vzdělání, které pomáhá pedagogům znalým jazyka minimálně na středoškolské úrovni, vykonávat ve vzdělávacích institucích jistý druh multiplikační činnosti. Během lineárního vzdělávání je v takzvaném „boloňském procesu“ zahrnuto tříleté bakalářské studium romistiky, jehož součástí je i výuka beáštiny a romštiny. Na úrovni navazujícího magisterského studia mají pak studenti možnost získat diplom z filozofie nebo pedagogiky. V roce 2006 bylo na univerzitě v Pětikostelí otevřeno také pedagogické doktorské studium, kde je jedním z programů také romistika, která posluchačům poskytuje příležitost k dalšímu vzdělávání a instruktorům a doktorandům prostor pro vědeckou práci.

Skutečným řešením by pak bylo, kdybychom co nejdříve dokončili základní výzkum, vytvořili okruh pomocných věd a na jejich základě by se, podobně jako je tomu v případě přípravy učitelů jiných jazyků, rozběhlo vzdělávání učitelů beášského a romského jazyka.

3.3.1. Shrnutí a zhodnocení obsahu vysokoškolských studijních programů se zaměřením na romistiku

Vládní vyhláška 129/2001. (VII. 13.) týkající se kvalifikačních požadavků pro bakalářské studium ve filozofických a některých společenskovědných oborech, vymezuje kvalifikační kritéria potřebná k získání odborné kvalifikace promováného absolventa filozofie v oboru romistiky. Tuto kvalifikaci je doposud možné získat pouze na univerzitě v Pětikostelí. Na základě těchto požadavků byl na katedře romistiky Filozofické fakulty Univerzity v Pětikostelí v roce 2000 zahájen typ studia, který v kombinaci s pedagogickými nebo sociologickými obory umožňuje posluchačům získat během deseti semestrů komplexní znalosti z oblasti romistiky.

Romistika coby obor B „je formou bakalářského studia zaměřeného na získání prvního diplomu možná pouze formou denního studia.“ Studenti přijatí v akademickém roce 2005/2006 mohou studovat ještě v tradičním pětiletém systému. Název titulu absolventa je „promovaný filozof nebo profesor v oboru romistiky“.

V úvodních předmětech studia posluchači získají poznatky z oblasti sociologie, sociální psychologie, obecné filozofie, demografie a základů pedagogiky. V oblasti základních předmětů se zabývají hlavními směry výzkumu romské populace zaměřené na kulturní antropologii, sociologii vzdělávání, lingvistiku, respektive charakteristikami sociální a kulturní situace Romů v Maďarsku a v Evropě. Do studijních programů jsou zařazeny i další společenskovědné předměty, jako etnografie, právo, demografie, sociologie, sociální geografie, psycholinguistika, sociolinguistika. Předměty poskytují úvod do jednotlivých disciplín, otázky vztahující se k romské populaci zkoumají z pohledu daného vědeckého oboru.

Ve studijní osnově je kladen velký důraz na předměty sociální psychologie a pedagogiky, jejímiž hlavními tematickými oblastmi jsou charakteristiky socializace a etnické identity, sociálního postoje a jeho měření, rodinné a institucionální socializace, situace romských dětí ve vzdělávání, organizace a fungování ochrany dětí, vzdělávání dospělých, přijetí jinakosti, výchovy ke snášenlivosti, multikulturalismu, mezikulturní a antirasistické výchovy.

Po komplexním přehledu jednotlivých vědních oborů a vytvoření multidisciplinárního základu následuje osvojení romistických předmětů. V jejich rámci se posluchači věnují historii Romů, jejich předmětnému národopisu a folklóru, hudebnímu folklóru, politické organizaci, kulturní autonomii a situaci Romů v médiích, respektive tvorbě romských umělců v Maďarsku.

Hodiny romského a beášského jazyka poskytují posluchačům a budoucím odborníkům příležitost, aby k mluveným a písemným materiálům přistupovali v původním romském jazyce.

Jazykové kurzy se v současné době ukončují základní univerzitní zkouškou, kterou mnozí absolvuji formou státem akreditované základní jazykové zkoušky typu „C“.

V akademickém roce 2005/2006 v bakalářském studiu romistiky studovalo 50–60 osob, v postgraduálním 120 osob. Až 40 % studentů jsou členy romského společenství. V posledních letech očividně vzrostl počet romských žáků. Většina těchto studentů se na univerzitu dostává z místního gymnázia Gandhi, což je samo o sobě mimořádně potěšující skutečností.

Nařízení ministerstva školství 21/2000 (VIII.3.) o kvalifikačních požadavcích pro obor s odborným zaměřením na zvyšování kvalifikace o znalosti romské společnosti stanovuje systém požadavků pro posluchače/absolventy vysokoškolských pedagogických směrů pro získání kvalifikace v tomto oboru. Vzdělávacím institucím je umožněno zahájit vlastní kurzy.

Od září 2002 vstoupilo v platnost nařízení ministerstva školství 20/2001 (VI. 30.), kterým se mění jeho předchozí nařízení 41/1999 (X. 19), a díky kterému se absolventům postgraduálního studia otevřela možnost zvýšení kvalifikace s akreditovaným odborným zaměřením na obor romistiky na Vysoké škole pedagogické Univerzity v Kapošváru, kde v současné době nicméně takový obor nefunguje.

Univerzita Lóránda Eötvöse a Univerzita v Segedíně inzerují v rámci oboru pedagogického vzdělávání speciální kurzy romistiky.

Zvyšování kvalifikace učitelů-absolventů se řídí Vládní vyhláškou 277/1997 (XII. 22.). Zákon o veřejném školství zavazuje absolventy v rámci některých činností jako je řízení institucí, odborná činnost nebo řízení praxe vedle pedagogického vzdělání také k absolvování odborné pedagogické zkoušky. Kvalifikační požadavky pro odborné pedagogické zkoušky zaměřené na zvyšování kvalifikace jsou definovány v nařízení ministerstva školství 41/1999 (X. 13.).

Romistické vzdělání poskytuje také Katolická vysoká škola Vilmore Apora ve Valově, kde probíhá vzdělávání pedagogů romských národnostních mateřských a základních škol (Výchova učitelů pro mateřské a základní školy zatím nebyla začleněna do lineárního systému výuky.) Co se týče výuky romistiky, tato instituce sice poskytuje možnost osvojení lovárštiny a beáštiny, v současné době jsou zde však jen posluchači lovárštiny. Z výše uvedeného je zjevné, že v oblasti vysokého školství dnes funguje na mnoha místech katedra, resp. oddělení romistiky, ale primární a postgraduální vysokoškolské vzdělání poskytuje pouze Univerzita v Pětikostelí.

O studium na katedře romistiky a sociálního vzdělání Univerzity v Pětikostelí, která funguje již pátým akademickým rokem, je obrovský zájem nejenom mezi studenty samotné-

ho oboru, ale i obecně mezi studenty zajímavými se o situaci romské populace. Personální podmínky na katedře však zdaleka nejsou úměrné očekávané kapacitě a kvalitě práce. Do roku 2002 disponovala pouze třemi zaměstnanci se statutem plného úvazku. V akademickém roce 2002/2003 se počet zaměstnanců zvýšil o jednu osobu a došlo i k uspořádání situace zaměstnanců pracujících na univerzitě v oblasti veřejného sektoru, situace ovšem stále není dostačující. K zajištění širokého spektra administrativních úkolů zůstává jedna jediná pracovní síla, provozní náklady hradí zejména z nabídek určených k vědeckému výzkumu na podporu vzdělání, organizaci vědy, publikační činnosti, či dokonce úkolů pro organizování komunity.

3.4. *Beášťina ve vědeckém výzkumu*

Institut lingvistiky zahájil v souladu s návrhem Maďarské akademie věd na jaře roku 2002 výzkum Romů a jejich jazyka v Maďarsku. Jazykoví odborníci shrnuli zkušenosti z výzkumů, které se zabývaly situací jazykových skupin romské menšiny, respektive charakteristické rysy sociologických studií z jazykového aspektu, které se vztahovaly k rozvrstvení jazyků této menšiny.

V rámci projektu *Romské jazyky, romské komunity: komplexní lingvistická analýza romského a beášského jazyka*, zpracovali odborníci domácí a mezinárodní odbornou literaturu, která se vztahuje k jazykové směně, jazykové revitalizaci a romským jazykům. Na jaře roku 2009 byla sestavena deskriptivní gramatika beáštiny.

3.5. *Jazykové zkoušky*

Skládání zkoušek z menšinových jazyků značně zkomplikovala Vládní vyhláška 71/1998 (IV. 8) o novém způsobu regulace získávání certifikátů, která tuto činnost váže k akreditaci. Poté, co vešla v platnost, je – pouze díky finančnímu příspěvku ministerstva školství – nyní opět možné získat celostátně uznávané jazykové zkoušky z bulharštiny, chorvatštiny, polštiny, romštiny a beáštiny, němčiny, rumunštiny, srbštiny, slovenštiny a slovinštiny.

Co se týká zkušebních míst, většina z nich se nadále nachází v hlavním městě, ale v roce 2002 se otevřela možnost i na jiných místech v zemi, kde lze nyní skládat zkoušky z jazyků menšin žijících v daném regionu.

Beáštině se podařilo získat akreditované místo ve zkušebním centru PROFEX v Pětikostelích, které má sídlo na Katedře romistiky a vzdělávací politiky Univerzity v Pětikostelích. Akreditované zkušební místo poskytuje dvakrát do roka příležitost k získání zkoušky z beáštiny. Popularitu zkušebního místa dokazuje, že od roku 2002 zde úspěšně složilo zkoušky 187 osob ze 282, a to z beáštiny na základní, střední nebo vysokoškolské úrovni.

4. Možnosti rozvoje vzdělávání na střední a vysokoškolské úrovni

Školení a metodika učitelů jazyků je jedním z nejaktuálnějších a nejdůležitějších úkolů.

Ministerstvo školství v posledních letech nevykazuje žádnou aktivitu ani v oblasti standardizace jazykových požadavků, ani v přípravě studijních osnov. Vyhláška umožňující výuku romštiny a beáštiny vystavuje pedagogy jisté bezmocnosti, a proto je pro jejich každodenní práci nezbytná profesionální pomoc.

Jednou z možností pomoci může být již probíhající výuka odborné metodiky na univerzitě v Pětikostelích, dokud se však nevytvoří podmínky pro školení jazykových lektorů, bude tato podpora přístupná jen posluchačům romistiky na této univerzitě.

Vytvoření plánu školení jazykových lektorů je úkolem státu a je důležité, aby se stát ujal koordinace stran zainteresovaných v této věci nebo určil instituci, která tuto práci vykoná. Aktivisté zabývající se mateřským jazykem toho nejsou schopni a není ani v jejich kompetenci, aby dohlédli na všechny kroky potřebné k vytvoření systému pro tento typ výuky. V každém případě je zapotřebí, aby univerzity a Ústav lingvistiky Maďarské akademie věd v této věci spolupracovaly. Univerzity jsou schopné zajistit posluchače, terén, odborné znalosti pro základní výzkum a odborníci Ústavu lingvistiky mohou přispět k posilování teoretické a odborné základny. Je důležité, aby univerzity dokázaly ve výuce používat, testovat a případně korigovat dosud dosažené výsledky, k čemuž je spolupráce mezi univerzitami a Ústavem lingvistiky nezbytná.

Ohledně stavu jazyka beášských komunit je zapotřebí další vědecký výzkum ve více jazykových společenstvích, s cílem vytvořit promyšlenou a důkladnou strategii pro rozvoj tohoto jazyka. O menšinové jazyky je stále rostoucí zájem, ale pro uspokojení potřeb chybí nezbytné podmínky (jazykové kurzy, další vzdělávání pro učitele, jazykové učebnice, multi-mediální pomůcky apod.)

Při absenci standardizace a rozvoje jazyka na vědecké bázi hrozí právě z důvodu nárůstu společenského zájmu vysoké riziko šíření nevědeckých prací (absence legitimacy systému požadavků pro beášský jazyk iniciovaný a připravený ministerstvem školství tento nedostatek

ještě zhoršuje). Doplněním níže popsaných činností by bylo možné do stávající akademické struktury zapracovat školení jazykových lektorů, pro které nejsou zatím vytvořeny ani personální, ani materiální podmínky.

Vývojové úkoly pro realizaci:

Ačkoli gramatika beáštiny byla již zkompleťována, pro zdokonalení práce by byly velmi užitečné další fonologické a morfologické studie. Popis syntaxe beáštiny, sémantika, základní výzkum historického vývoje jazyka, výzkumy antropologického charakteru a přezkoumání mluveného jazyka jsou dosud v plenkách a jejich existence je nezbytná pro vytvoření učební látky pro vzdělávání jazykových pedagogů.

Kromě základních úkolů výzkumu je potřebný také zásadní inovační vývoj. Práce se slovníky, počítačová korpusová lingvistika, vytvoření vědeckého lingvistického a informačního centra, které je důležité z hlediska moderních metod zaznamenávání a ukládání výsledků dosažených v oblasti výzkumu beáštiny.

Je pravděpodobné, že rámec úkolů čekajících na realizaci je ještě mnohem širší, nicméně se zahájením prací není radno dlouho otálet z důvodu intenzity procesu jazykové směny od beáštiny k maďarštině.

Závěr

Existují nejrůznější formy, jak posilovat menšinové jazyky či obracet směr jazykové směny, bez podpory většinové společnosti však budou tyto snahy jen stěží úspěšné. Většina mluvčích menšinových jazyků má ke svému jazyku pozitivní postoj, který se ale snadno vytratí, pokud většinová společnost nepodpoří proces utvrzování vědomí o rovnocenném významu tohoto jazyka.

Vzdělávání má za úkol vybudovat prestiž jazyka. Má přispět k tomu, aby se menšinový jazyk mohl vyskytovat v co největším počtu komunikačních funkcí, aby v něm byly k dispozici tiskoviny, pořady, výuka, a to nejlépe na všech úrovních, včetně středoškolského a vyššího odborného vzdělávání. To také vede k oživení jazyka tím, že se menšinovému, jen omezeně užívanému jazyku rozšiřuje prostor, funkce a působnost.

Mezigenerační přenos beáštiny se vrátí do přirozeného rámce rodiny jen tehdy, bude-li v těchto funkcích posilován, vzroste-li jeho prestiž díky revitalizačním krokům a zůstane-li dostatečný počet rodilých mluvčích, kteří budou mít zájem na jeho dalším předávání (srov. Bartha, 1999: 129).

K tomu je zapotřebí co nejdříve vytvořit takové podpůrné vzdělávací prostředí, které pomůže znovuoživit předávání beáštiny jako mateřského jazyka mezi generacemi.

Překlad z maďarského originálu Kari Kisfaludy a Adéla Gálová

Literatura

- ACHIM, Viorel. 2001. *Cigányok a román történelemben*. Budapest: Osiris. ISBN 963-379-913-9.
- BARTH, F. 1996. Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. *Régió*, 1, ISSN 0865-557X. s. 2-25.
- BARTHA, Csilla. 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Národní vydavatelství učebnic. ISBN 963-1900096.
- BORBÉLY, Anna. 2001. *Nyelvcseré*. Budapest: Jazykovědný ústav MAV, Oddělení živých jazyků. ISBN 963-9074-28-4.
- DEX (Dictionarul Explicativ al Limbii Romane). 1996. Editia a II-a, Academia Romani, Institutul de Lingvistic „Iorgu Iordan“, Bucuresti: Univers Enciclopedic. ISBN-88-87740-00-3.
- ERDŐS, Kamill. 1958. A magyarországi cigányság. Törzsek, nemzetségek. *Néprajzi Közlemények*, č. 1-2. ISSN 0028-2774. s. 152-173.
- FERGUSON, Charles A. 1975. Diglosszia. Ford. IVÁNYI Tamás. In Pap Mária – Szépe György (eds.) *Társadalom és nyelv*. ISBN 963-2800532. s. 291-317.
- FILIPESCU, T. 1906. *Coloniile Romane din Bosnia*. Bucuresti.
- FISHMAN, Joshua. 1973. *Language modernization and planning in comparison with other types of national modernization and planning*. Language in Society 2. ISBN 0-19-437191-3. s. 23-43.
- FLECK, Gábor, VIRÁG, Tünde. 1999. *Egy beás közösség múltja és jelene*. Budapest: Středisko regionálního výzkumu MAV při Univerzitě Pécs. ISBN 963-9356-15-8.
- FRASER, Sir Angus. 1996. *A cigányok*. Budapest: Osiris. ISBN 963-7615-25-3.
- GARAMI, Zs., SZÁNTÓ, J. 1991. *Magyarországi szlovákok*. Budapest: TÁRKI. ISBN 963-210-589-3.
- GUMPERZ, John J. 1971. „The Speech Community“. In Anwar S. Gil (ed.) *Language in Social Groups. Essays by John J. Gumperz*. Stanford: Stanford University Press. ISBN neuvedeno, s. 114-128.

- HABLICSEK, László. 1999. Népeségfejlődés Európában és Magyarországon. In Nánási Irén (ed.): *Humánökológia*. Budapest, Medicina. ISBN 963-242-960-5. s. 333–356.
- Hágai Ajánlások. 1996. *A Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Szóló Hágai Ajánlások és Értelmező Megjegyzések*. The Hague: Interetnikai Kapcsolatok Alapítvány. ISBN 80-8062-273-6.
- HAVAS, Gábor, KEMÉNY, István, KERTESI, Gábor. 1998. A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*, március. ISSN 0865-557X.
- HOÓZ, I., KEPECS, J., KLINGER, A. 1985. *A Baranya megyében élő nemzetiségek demográfiai helyzete 1980-ban*. Pécs: Středisko regionálního výzkumu MAV. ISBN 963-212-557-6.
- HOROWITZ, D. L. 1975. Ethnic Identity. In N. Glazer–D. P. Moynihan (eds.) *Ethnicity: Theory and Experience*. Cambridge: Harvard University Press. ISSN 0865-557X. s. 111-141.
- HYMES, Dell. 1979. A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In Pléh Cs. – Terestyéni Tamás. Budapest: Vízumny ústav masové komunikace. ISBN 978-963-05-8658-0. s. 213-263.
- KEMÉNY, István, HAVAS, Gábor, KERTESI, Gábor. 1997. Országos reprezentatív vizsgálat 1993-94. MTA Szociológiai Intézetének beszámolója. In *Roma szociológiai tanulmányok – Periférián*. Budapest: Nadace Ariadne. ISBN 963-05-7992-8.
- KEMÉNY, István, JANKY, Béla, LENGYEL, Gabriella. 2004. *A magyarországi cigányság, 1971-2003*. Vydavatelství Gondolat – MAV. Budapest: Vízumny ústav etnických a národnostních menšin. ISBN 963-9567-65-5.
- KEMÉNY, István, JANKY, Béla. 2003. A cigány népeség helyzete. Celostátní šetření. In Kállai Ernő (ed.). *A magyarországi cigány népeség helyzete a 21. század elején. Kutatási gyorsjelentések*. Vízumny ústav etnických a národnostních menšin MAV.
- KEMÉNY Márton. 2002. A romák és szintik zenéje, nyelve és irodalma. *Kisebbségkutatás* 11. ročník, č. 1. ISSN 1215-2684.
- KENRICK, Donald. 2005. *Cigányok a Gangesztől a Dunáig és a Temzéig*. Budapest: Pont. ISBN 963-7265-04-X.
- KERTESI, Gábor, KÉZDI, Gábor. 1998. *A cigány népeség Magyarországon. Dokumentáció és adattár*. Socio-typo. Budapest. ISBN 963-03-6352-6.
- KONTRA, Miklós. 2003. Cigányaink, nyelveik és jogaik. *Kritika* (1). ISSN 0324-7775. s. 24-26.
- KOVALCSIK, Katalin, RÉGER, Zita (hostující red.). 1999. *Acta Linguistica Hungarica*. (46) 3-4; (Tanulmányok a cigány nyelvről, v angl.j.) ISSN 1418-253x.

- KOVALCSIK, Katalin. 1993. A beás cigányok népzenei hagyományai. In Barna Gábor (ed.), *Cigány néprajzi tanulmányok I.* Vydavatelství Mikszáth, Salgótarján. s. 231-238.
- KOVALCSIK, Katalin red. 1998. Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből. Tanítók Kiskönyvtára 9.
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL – 2001. Évi népszámlálás, 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti, etnikai kisebbségek adatai. Budapest, 2002. ISBN neuvedeno.
- LADÁNYI, János, SZELENYI, Iván. 1997. Ki a cigány? In *Cigánynak születni – Tanulmányok, dokumentumok.* Aktív Társadalom Alapítvány – Knižní nakladatelství Új Mandátum s. 179-191.
- LIÉGEOIS, Jean-Pierre. 2002. *Kisebbségek és oktatás: cigányok az iskolában* / Jean-Pierre Liégeois; překl. z franc. Oláh Judit. Vydavatelství Pont.
- MAGYAR STATISZTIKAI KÖZLEMÉNYEK. 1985. A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Új folyam, IX. szavak.
- MEZEY, Barna, POMOGYI, László, TAUBER, István. 1986. *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban. 1422-1985.* Knižní nakladatelství Kossuth: Budapest. ISBN 963-09-2851-5.
- N. BÉKEFI, Margit. 2001. A magyarországi teknővájó cigányok. Romológiai Kutatóintézet közleményei 4. *Szekszárd.* ISSN 1418-6101.
- N. IORGA. 1930. *Anciens documents de droit roumain.* Párizs-Bukurešť. s. 22-23.
- NAGY, Pál. 1998. *A magyarországi cigányok története a rendi társadalom korában című könyve.* Kaposvár. ISBN 963-7172580.
- NAGY, Pál. 2005. Fáraó népe – A magyarországi cigányok korai története. *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok* 15. Pécs. PTE BTK. ISSN 1586-6262.
- NEKH. 2005. *Kisebbségek Magyarországon 2004-2005.* Úrad národů a etnik. Budapest. ISBN 963-8443251.
- ORSÓS, Anna. 1997a. A magyarországi cigányok nyelvi csoportjai In *Cigány Néprajzi Tanulmányok* 6. Budapest. ISSN 1217-8853.
- ORSÓS, Anna, KÁLMÁN, László. 2009. *Beás nyelvten.* (Kálmán Lászlóval) Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet. Knižní nakladatelství Tinta. Budapest. ISBN 978-963-9902-25-1.
- PÁLMAINÉ ORSÓS, Anna – VARGA, Aranka. 2001. A beás nyelv állapota. *Iskolakultúra* č.12. ISSN 1215-5233.
- PÁLMAINÉ ORSÓS, Anna. 2004. A beás nyelv szociolingvisztikai helyzete. *Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok.* 10. kötet. – Friss kutatások a romológia körében. Druhé vydání. PTE BTK Pécs. ISBN 963-641-924-8. s. 15-25.

- PÁLMAINÉ ORSÓS, Anna. 2005. A nyelvi másság dimenziói: A beás nyelv megőrzésének lehetőségei. *Educatio*. ISSN 1216-3384.
- PAPP, Gyula. 1980. *Segédanyag beás cigány gyermekek magyar nyelvi kommunikációs készségének fejlesztésére*. JPTE Tanárképző Főiskola, Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból II.) ISBN 963-641-086-0.
- PAPP, Gyula. 1982. *A beás cigányok román nyelvjárása*. JPTE Tanárképző Főiskola, Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekek oktatásával-nevelésével foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból V.) ISBN 963-641-099-2.
- PAPP, Gyula. 1982. *Beás – Magyar Szótár*. Janus Pannonius Tud. Egyetem Tanárképző Kar: Pécs. (Tanulmányok a cigány gyermekekkel foglalkozó munkacsoport vizsgálataiból VI.) ISBN 963-641-100-X.
- RÉGER, Zita. 1987. Nyelvi szocializáció és nyelvhasználat a magyarországi cigány nyelvi közösségekben. Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből 3. ISBN ne-
uvedeno, s. 31-89.
- RÉGER, Zita. 1978. Cigány osztály „vegyes” osztály – a tények tükrében. *Valóság*. 8. ISSN 0324-7228. s. 77-89.
- RÉGER, Zita. 1988. *„A cigány nyelv: kutatások és vitapontok”*. Műhelymunkák a nyelvészet és társadalomtudományok köréből. IV. Budapest. ISBN ne-
uvedeno, s. 155-178.
- RÉGER, Zita. 1990. *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány*. Vydavatelství Akadémia. Budapest. ISBN 963-9074-32-2.
- RÉGER, Zita. 2002. *Cigány gyermekvilág. Olvasókönyv a cigány gyermekfalklóról*. Vydavatelství L'Harmattan. Budapest. ISBN 963-14-0722-5.
- SARAMANDU, Nicolae. 1997. *Cercetari dialectale la un grup necunoscut de vorbitori ai romaniei: baiasii din nordul Croasiei*. *Fonetica ti dialectologie*, XVI, Bucuresti. ISBN ne-
uvedeno, s. 7-130.
- SISÁK, Gábor (ed.) 2001. *Nemzeti és etnikai kisebbségek Magyarországon a 20. század végén*. Osiris – MTA Kisebbségkutató Műhely 2001: 267. ISBN 963-389-139-6.
- SKUTNABB-Kangas, Tove. 1997. *Nyelv, oktatás és a kisebbségek (Kisebbségi adattár, VIII.)*. Budapest, Teleki László Alapítvány. ISBN 963-13-5383-4.
- SUSAN, Gal. 1992. Mi a nyelvcseré, és hogyan történik? In Kontra Miklós (ed.) *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*. Bp. MTA Nyelvtudományi Intézet. ISBN ne-
uvedeno.
- SZALAI, Andrea. 1997a. A „mi” és az „ők” határai, avagy a beások belülről. 8. roč. č. 1. ISBN ne-
uvedeno, s. 104-126.

- SZALAI, Andrea. 1998. A beások. In Kovalcsik Katalin (ed.): *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: BTF-IFA-MKM, 1998. ISBN 963-8323-256. s. 359-370.
- SZÉPE, György, DERÉNYI, András (eds.) 1999. *Nyelv, hatalom, egyenlőség: Nyelvpolitikai írások*. Corvina. Budapest. ISBN: 9780156584463.
- SZUHAY, Péter. 1999. *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma. ISBN 963-243-834-5.
- TÁLOS, Endre. 2002. A cigány és a beás nyelv Magyarországon. In Kovalcsik Katalin (ed.) *Tanulmányok a cigányság társadalmi helyzete és kultúrája köréből*. Budapest: BTF-IFA-MKM. ISBN 963-8323-256. s. 295-303.

Příloha č. 1: Romské jazykové skupiny v Maďarsku (Početní stav: cca. 500 000 lidí)

